

METODINĖS REKOMENDACIJOS

Vaiko situacijos vertinimas

Įvadas. Metodinės rekomendacijos globos namuose gyvenančio vaiko¹ situacijai vertinti yra parengtos remiantis mokslinėmis žiniomis, tyrimais apie vaiko psichosocialinę raidą, tėvų netekusių vaikų globos ypatumus², LR teisės aktų nuostatomis vaiko teisių apsaugos ir geriausių vaiko interesų atžvilgiu³.

Vertinant vaiko situaciją dėmesys kreipiamas į vaiko poreikių tenkinimą atsižvelgiant į psichosocialinės raidos požymius, išskiriant tipines sritis - fizinę, pažintinę-kognityvinę, emocinę, socialinę, moralinę raidą (kaip remiamasi ir Lietuvoje taikomoje GIMK programoje (Globėjų ir įtėvių rengimo programa GIMK, 2008). Metodinėse rekomendacijose naudojama vaiko situacijos vertinimo sąvoka, kuri yra platesnė nei poreikių vertinimas, nes apima įvairią informaciją apie vaiką, jo šeimą, socialinę aplinką.

Atliekant vertinimą svarbu turėti žinių apie atitinkamas raidos sritis ir vaiko amžiaus tarpsniui būdingus požymius, o taip pat atsižvelgti ir į konkretaus vaiko individualumą, išskirtinumą.

Vaikas yra žmogus, kurį reikia sutikti jo poreikio lygmeniu. Poreikiai gali būti įvairiai skirstomi ir interpretuojami remiantis skirtingomis teorinėmis ir praktinėmis, metodologinėmis prieigomis. Gerai žinomos A. Maslow, C. Rogers koncepcijos, jos gali būti tam tikra atskaita vertinant poreikius, tačiau kartu atskleidžia, kad ne viskas telpa į apibrėžtus standartus, schemas. Svarbu turėti galvoje, kad poreikiai yra individualūs, giluminiai, kompleksiniai, tad ir jų tenkinimas turi būti tiek individualizuotas, kiek kompleksinis. Dažnai klystama vaikui, ypač mažamečiui, priskiriant gebėjimus ir emocijas, kurių jis neturi. Tai yra būdinga tėvams, bet ir specialistams, ir tokie vertinimai daugiau susiję su suaugusių lūkesčiais ir projekcijomis vaiko atžvilgiu (Aceti, 2006). Kaip žinia, kūdikiams bus svarbus saugumo užtikrinimas, o 2-3 m. vaikas savu būdu jau siekia savarankiškumo, aplinkos tyrinėjimo patenkinimo, 4-5 m. taip pat svarbūs saugumo ir savarankiškumo poreikiai, bet kartu ir iniciatyvumo gebėjimų, galių atradimo bei užtikrinimo

---

¹ Šiame tekste globos namų sąvoka vadinami šiuo metu visų tipų Lietuvoje esantys vaikų globos namai – bendruomeniniai vaikų globos namai (toliau – BVGN) ir vaikų socialinės globos namai.

² žr. literatūros sąrašą.

³ Remiamasi LR Civiliniu kodeksu, LT SAD ministro įsakymu „Dėl socialinės globos normų aprašo patvirtinimo“ (suvestinė redakcija 2021), Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymu (suvestinė redakcija, 2021) ir kt. teisės aktais.

poreikiai; pradinėse klasėse vaikui svarbu jaustis priimtu ir sugebančiu patirti sėkmę, sulaukti svarbių suaugusiųjų pripažinimo ir palaikymo, paauglystėje vyksta reikšmingas savarankiškumo ugdymas, savo tapatybės paieškos, vertybių išgryninimas, priklausymo grupei patirtys, siekis atsiskirti nuo tėvų, globėjų (Ten pat).

Ne visada žmogaus poreikius galima suprasti, atpažinti, nes jie gali būti paslėpti, neišreikšiami, neįvardinami. Dar sunkiau atpažinti ir įvertinti vaiko poreikius, nes vaikas dėl amžiaus ir brandos trūkumo gali negebėti komunikuoti, suprasti, ko nori, ką išgyvena, ko iš tikrųjų reikia. Mums įprasta poreikius daugiau traktuoti trūkumo lygmenyje (trūksta, namų, ryšių, pinigų, sveikatos ir daug kitų dalykų), bet vaikas nėra tik stokojantis, jis yra ir trokštantis būti laimingas, pripažintas, mylimas. Tad yra svarbu žvelgti į poreikį kaip į troškimą, siekiamybę save realizuoti. Tėvų globos netekusiems vaikams šie troškimai yra ypač akivaizdūs, nors gali būti ir neišreikšti arba reiškiama probleminiu, destruktiviu elgesiu. Poreikiai tarpusavyje susiję, ir tenkinant konkrečius išgyvenimo, taip vadinamus instrumentinius, buitinius poreikius (maisto, gyvenamųjų patalpų, sveikatos, užimtumo ir pan.), svarbu turėti galvoje, kad vaikas yra trokštantis suaugusio žmogaus šalia, santykio, pasikalbėjimo, palaikymo, paskatinimo, jis siekia laimės, meilės, nors gal ir ne visada tinkamais būdais.

Remiantis psichologijos teorijomis, nuo pat gimimo vaikai reiškia savo poreikius kaip reakciją dėl iškilusio nerimo (kai yra alkanas, šlapias, kai kažką skauda ir kt.), o jų nepatenkinimas vaikui gali sukelti rimtas psichologines pasekmes, sutrikimus. Pasitelkus prieraišumo teoriją (Čekuolienė, 2008; Zbarauskaitė, 2010; Zbarauskaitė, 2012), aiškinama, kaip poreikio tenkinimo dėka kūdikiui vystosi pasitikėjimo ir prisirišimo prie poreikius tenkinančio asmens pojūtis, ir atvirkščiai, – kai nėra vaiko poreikio tenkinančio asmens, – jam gali išsivystyti nepasitikėjimo kitais žmonėmis jausmas, sunkumai kuriant santykius su kitais. Kitaip tariant, vaikas gali nesuformuoti saugaus prieraišumo, o tai itin būdinga tėvų globos netekusiems vaikams. To priežastys gali būti įvairios ir kompleksinės, jas nustatyti yra gana sudėtinga, galima daryti tik tam tikras prielaidas, turint informacijos apie vaiko situaciją – išgyventas tėvų ir kitų artimųjų, gimtųjų namų netektis, patirtą smurtą, netinkamo elgesio pavydžius tėvų namuose ir kt. Tam įtakos gali turėti ir genetiniai bei įgimti veiksniai, motinos nėštumo sąlygos, vaiko sveikatos sutrikimai, patirtos traumos ir daugelis kitų veiksnių. Kaip teigia psichologijos tyrinėtojai, vaiko probleminis elgesys – tai tam tikros žinutės apie vaiko savijautą ir nepatenkintus poreikius, todėl kuo labiau bus ignoruojami vaiko ir paauglio amžiui svarbūs poreikiai, tuo atkakliau bus siekiama juos tenkinti įvairiais būdais.

Tai yra neabejotinai daugiaaspektės temos, kurias specialistai kviečiami nuolat gilinti, atnaujinti. Rekomenduotinas ir jų tarpusavio darbas - atvejų analizės, aptarimai, diskusijos vaiko raidos, ugdymo klausimais. Gali būti naudinga kartu skaityti ir aptarti pasirinktus tekstus, metodines priemones, straipsnius, žiūrėti ir aptarti filmus. Toks pavyzdys galėtų būti Lietuvoje naujai išleista knyga „Ryšys su vaiku. Kaip kurti pasitikėjimu grįstus santykius“ ar kiti tekstai:

https://www.knygos.lt/lt/knygos/rysys-su-vaiku--kaip-kurti-pasitikejimu-gristus-santykius/?gclid=CjwKCAiA4veMBhAMEiwAU4XRr9LSme84VCfv-Fus-GeO1kr7JbkYC-nyb8VQJE3xr50hjlBOliArhxoCOTIQAvD_BwE

Taigi globos įstaigų specialistų nuolatinis mokymasis, kartojimas ir išgryninimas iš pirmo žvilgsnio žinomų ir savaime suprantamų dalykų visada yra proga atsinaujinti, kitaip matyti tikrovę, pagaliau pagerinti santykių, darbo su vaiku kokybę.

Bendro pobūdžio rekomendacijos pildant vaiko situacijos vertinimo anketą

1. Svarbu pastebėti ir įvertinti tai, kad kiekvienas vaikas yra unikalus ir nepakartojamas, kad kiekvienoje situacijoje yra individualūs skirtumai tarp vaikų. Žinome ir patiriame, kad globojamų vaikų socializacija paprastai yra sudėtingesnė nei augančių palankiose prigimtinės šeimos sąlygose. Sykiu svarbu atkreipti dėmesį, ar turėdami žinių ir patirties su globojamais vaikais, nesame veikiami išankstinių nuostatų jų atžvilgiu, ar nelaikome tam tikrų faktų ir informacijos savaime suprantamais, „nenurašome“ jų stereotipams apie globojamus vaikus, nes tai gali apsunkinti vertinimą.
2. Vaiko situacijos vertinimas yra susijęs su Individualaus socialinės globos plano (ISGP) parengimu, ir šie dokumentai gali būti pildomi paraleliai arba ISGP rengiamas įvertinus vaiko situaciją ar tam tikras šio vertinimo dalis (dalį). Šie dokumentai rengiami atsižvelgiant į Socialinės globos normų apraše nustatytus reikalavimus, terminus ir peržiūros periodiškumą: kadangi ISGP peržiūrimas ir tikslinamas ne rečiau kaip 6 mėn., o atsiradus naujoms aplinkybėms – ne vėliau kaip per 5 darbo dienas po šių aplinkybių nustatymo dienos, vaiko situacijos vertinimui taikoma ta pati tvarka kaip ir ISGP. Atitinkamai laikomasi ir reikalavimų dėl vaikų, likusių be tėvų globos ir su negalia: kaip ir ISGP, vertinimas atliekamas ne vėliau kaip per 1 mėnesį nuo socialinės globos teikimo pradžios.
3. Vaiko situacijos vertinimą, kaip ir ISGP, atsižvelgiant į Socialinės globos normų aprašą, atlieka socialinis darbuotojas (išskyrus tuos atvejus, jei įstaigos numato kitaip), bendradarbiaudamas su kitais vertinimo dalyviais: su vaiku, jo biologinės šeimos nariais ir

kitais jam svarbiais asmenimis, su specialistais, kurie teikia pagalbą vaikui ir/ar jo šeimai (VTA darbuotojais, atvejo vadybininkais, pedagogais, psichologais, medikais). Kaip ir sudarant ISGP, vertinant situaciją gali dalyvauti vaiko „savas asmuo“.

4. Vaikas, priklausomai nuo savo amžiaus ir brandos, taip pat gali ir geba papasakoti apie save, savo poreikius ir problemas, todėl rekomenduotina, kad, kiek įmanoma, anketoje atsispindėtų ir vaiko nuomonė bei vertinimas. Tam paprastai naudojamos profesinės pagalbos priemonės ir metodai: pokalbiai su vaiku, siekiant sužinoti informacijos apie jo situaciją ir būklę, o kartu išklausti jo nuomonę apie save, aiškintis galimas problemų priežastis, aptarti reikalingą pagalbą (reikalui esant, komunikacijai su vaiku gali pasitarnauti pagalbinės kūrybinės priemonės ir užduotys - piešiniai, paveikslėliai, nuotraukos, lentelės, daiktai ir kt.); pokalbiai su vaiko biologinės šeimos nariais ir kitais vaikui svarbiais asmenimis, pokalbiai su specialistais, kurie padeda vaikui ir/ar jo šeimai, bendradarbiavimas, komandinis darbas; vaiko elgesio ir veiklos stebėjimas, dokumentų analizė.
5. Siūloma vaiko situacijos vertinimo anketa nėra griežtai apibrėžta ir baigtinė, todėl svarbu ją naudoti kūrybiškai, lanksčiai, atsižvelgiant į individualią vaiko ir globos namų situacijas. Anketa pildoma aprašomuoju būdu, pateikiant glaustą ir konkrečią informaciją. Gali būti pildoma ranka arba elektroniniu būdu, pildant ranka siekiama, kad vertinimo dalyviai pasirašytų, nurodoma vertinimo data. Papildant vertinimo informaciją ar pervertinant, tekste galima žymėti papildymo datą. Tai padės geriau matyti pokytį, peržiūrų periodiškumą.
6. Anketa gali pasirodyti pakankamai plati, tačiau nėra traktuotina kaip dar viena biurokratinė prievolė. Tai veikia tam tikro darbo instrumento globos namų darbuotojams pasiūlymas ir vertintinas kaip galimybė reflektuoti vaikų situacijas bei buvimą su jais, pagalbos jiems būdus, be to, tai gali pasitarnauti santykio su vaikais užmezgimui ir kūrimui.

Vaiko situacijos vertinimą sudaro tokios dalys: bendra informacija apie vaiką (lentelė), vaiko poreikių vertinimas pagal raidos sritis, poreikių vertinimo apibendrinimas (lentelės).

Bendra informacija apie vaiką

Lentelėje apibendrinama pagrindinė ir bendro pobūdžio informacija apie vaiką. Čia nereikia plačiai aprašyti vaiko socialinių, sveikatos problemų, nes tam yra skirta anketos pagrindinė dalis, o tik glaustai paminėti pagrindinius duomenis. Informacija apie sveikatą, gydymą ir vartojamus vaistus pažymima tik tų vaikų, kurie turi sveikatos sutrikimų, specialiųjų poreikių.

Vaiko poreikių vertinimas pagal raidos sritis

Tai yra pagrindinė vaiko situacijos vertinimo dalis, kaip sakytą, ji yra aprašomojo pobūdžio, bet nėra būtina išsiplėsti, aprašymas turi būti informatyvus, glaustas ir aiškus. Šioje dalyje, be vaiko poreikių vertinimo pagal atitinkamas raidos sritis, atsispindi ir vaiko, jo šeimos, socialinės aplinkos charakteristikos.

Poreikių vertinimo apibendrinimas

Kiekviena poreikių sritis yra užbaigiama lentelė, kurioje pažymimos vaiko situacijos stipriosios pusės, - tai padės įvertinti, kad kiekvienas vaikas, nepaisant išgyvenamų problemų, turi ir išteklių, stipriųjų pusių. Lentelėje apibendrinamos ir silpnosios pusės, problemos, čia bus svarbu įvardinti galimas pastarųjų priežastis, nes tai dažnai nusako ir sprendimą. Viena skiltis yra skirta pažymėti pagalbos poreikį. Ši lentelė padės sudarant ISGP - nustatytas ir įrašytas pagalbos poreikis bei kita informacija gali būti perkeltami į ISGP atitinkamas dalis.

Toliau išsamiau apibūdinsime vaiko poreikių vertinimą pagal raidos sritis, kaip tai pažymėta anketoje. Paaiškinti anketos punktai, formuluojami klausimai yra laikytini kaip tam tikros gairės, nuorodos vertinti situaciją ir įvardinti pagalbos poreikį, jie gali būti keičiami ir/ar papildomi darbuotojų nuožiūra.

I. VAIKO FIZINĖ RAIDA, SVEIKATA IR SAUGIOS APLINKOS UŽTIKRINIMAS

1. Vaiko fizinis išsivystymas (ūgis, svoris), atitikimas raidai.

Fizinė raida pirmiausia susijusi su kūno išsivystymu, pokyčiais, matmenų didėjimu ir gebėjimu atlikti tam tikrus veiksmus, motorikos įgūdžiais pagal amžiaus tarpsnį (kelti galvą, sėdėti, ropoti, vaikščioti, lipti, važiuoti dviračiu, bėgti, sportuoti ir kt.). Šiame punkte galima trumpai nurodyti vaiko fizinės raidos ypatumus, atitikimą vaiko amžiaus tarpsnio požymiams; čia reikia žymėti duomenis, jei vaikas neatitinka savo amžiaus raidos požymių, jei yra problemų, susijusių su vaiko fizine raida ir sveikata, nurodomi fiksuoti mišrūs raidos sutrikimai, atsilikimas ir kt.

2. Gyvenamųjų patalpų poreikis ir užtikrinimas (miegamasis kambarys, žaidimų, mokymosi, poilsio ir laisvalaikio erdvės, privatumo ir saugumo užtikrinimas, higienos sąlygos ir kt.)

Šiame punkte nėra būtina aprašyti vaiko gyvenimo sąlygų, tačiau svarbu įvertinti, ar vaiko gyvenamoji aplinka yra artima šeimos aplinkai ir atliepia vaiko poreikius, kaip tai nurodoma Socialinės globos normų apraše, ar atitinka konkretaus vaiko individualumo ir privatumo, poilsio ir

ugdymosi poreikius. Patikrinimui pravartu sau kelti ir atsakyti į tokius klausimus: *kaip atrodo vaiko miegamasis kambarys? kiek vaikų jame miega, ar vaikui sudarytos sąlygos išsimiegoti? kur sudėti asmeniniai vaiko daiktai, viršutiniai ir apatiniai drabužiai? ar jais naudojasi tik jis? kaip naudojama vonia, ar joje turi savo higienos priemones, kaip tai yra šeimoje gyvenančių vaikų namuose? kur jis rengia namų darbus, žaidžia, ilsisi, leidžia laisvalaikį? ar vaikas turi erdvės pabūti vienas? ar patalpose yra vaikui saugu? ar patalpos artimos gyvenimui šeimoje, o ne primenančios institucines sąlygas?*

3. Gyvenamosios aplinkos saugumo poreikis ir užtikrinimas (globos namų aplinka, susisiekimas, švietimo ir kitos įstaigos (sveikatos, neformalaus ugdymo ir kt.)

Šiuo atžvilgiu svarbu įvertinti, kaip globos namų aplinka, susisiekimas su kitais vaikui svarbiais objektais (švietimo, sveikatos įstaigomis, su tėvų namais ir kitomis vietomis, kurias vaikas lanko) užtikrina vaiko judėjimo ir saugumo poreikį. Reikia kelti tokius klausimus (ar kitus aktualius pagal individualią vaiko situaciją): *kokioje teritorijoje yra globos namai? kaip ji naudojama, tvarkoma? kokia kaimynystė? ar patogus ir saugus susisiekimas su įstaigomis, kurias vaikas lanko? kokių transportu vaikas keliauja, kaip jam sekasi, kiek jis yra savarankiškas, ar jis yra saugus? kaip užtikrinamas vaikų palydėjimas tais atvejais, kai vaikas negali keliauti savarankiškai? ar tai nesukuria sunkumų lankyti neformalaus ugdymo veiklų, ar susisiekimas neapriboja vaiko galimybių lankyti būrelius, meno mokyklas? Jei tai yra vaikas su specialiais poreikiais, turintis negalią, kaip užtikrinami jo judėjimo, susisiekimo su svarbiais objektais poreikiai?*

4. Vaiko sveikata ir jos užtikrinimas

Vaiko sveikata yra vienas iš vaiko gerovę apibūdinančių rodiklių. Remiantis Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (EBPQ) mokslininkų išskirtais požymiais, „vaiko sveikata bus geresnė, jei jis bus paskiepytas nuo pagrindinių vaikystės ligų, valysis dantis daugiau nei kartą per dieną, kasdien valgys vaisių, bus fiziškai aktyvus ir neturės antsvorio“ (Legkauskas, 2013, p. 13). Nėra būtina išsamiai aprašyti vaiko sveikatos būklės, tai nėra vaiko medicininė byla, bet trumpai paminėti, jei yra išskirtinių problemų ir jam reikalingas specialus gydymas, tai ypač aktualu vaikams, turintiems specialių poreikių ar neįgaliems. *Tokiais atvejais reikia atsižvelgti į aktualią sveikatos būklę, turint galvoje ne tik fizinę, bet ir psichinę sveikatą, turėtas ir turimas ligas, paveldėtas ar įgytas, specialiuosius poreikius, neįgalumą, patirtas traumas, kurios gali turėti įtakos vaiko sveikatos sutrikimams; žymima informacija apie galimus vartojamus vaistus, gydymą, įvertinama medicinos paslaugų prieinamumo ir vaiko sveikatos poreikių užtikrinimo būklė.*

5. Mitybos įpročiai ir jų užtikrinimas (specialios dietos, alergijos, valgymo sutrikimai ir kt.)

Šiame punkte reikia įvertinti, *kaip apskritai vaikas maitinasi, ką jis mėgsta, koks yra dienos racionas, kiek jis valgo įvairiapusį, sveiką maistą; keliamas klausimas, ar mityba yra pakankama, kad atsakytų vaiko augimo ir sveikatos poreikius*. Perkant ir gaminant maistą yra proga vaikui mokytis ir sveikos mitybos įpročių. Tačiau svarbu taip pat išsiaiškinti, ką vaikas mėgo valgyti, gyvendamas tėvų namuose ir/ar kitur. Pavyzdžiui, vaikas mėgsta valgyti dešreles su kečupu, tačiau globos namuose vengiama tokio maisto. Gali būti, kad tai nebus sveiko maisto įpročiai, tačiau psichologine prasme svarbu išlaikyti bent kai kuriuos turėtus vaiko įpročius ir valgymo srityje.

Taip pat svarbu įvertinti, *kaip tenkinami vaiko valgymo poreikiai, jei vaikas turi kažkokių alergijų arba turi laikytis specialių dietų dėl sveikatos problemų. Tarp globos namuose gyvenančių paauglių gali būti turinčių valgymo sutrikimų – segančių anoreksija ar bulimija. Kaip elgiamasi su vaiku, jei jis turi tokių sutrikimų?*

II. KOGNITYVINĖ – PAŽINTINĖ RAIDA

1. Kognityviniai-pažintiniai gebėjimai ir pomėgiai, jų atitikimas raidai

Kognityvinė-pažintinė raida, kitaip dar vadinama protine raida, priklauso nuo žmogaus patirties ir nuo kai kurių įgimtų charakteristikų (Navickas ir Vaičiulienė, 2010). Su šia sritimi susiję tokie aspektai kaip vaiko kalbos išsivystymas, mąstymas, gebėjimas žaisti, skaityti, rašyti, mokytis, vaiko talentai ir specifiniai gebėjimai tam tikroms meno sritims (muzikai, dailei, šokiui ir pan.), pomėgiai. Vertinant šį punktą svarbu atsižvelgti į vaiko amžiaus tarpsniui būdingus požymius (galima remtis J. Piaget ir/ar kitais autoriais) ir pažintinių gebėjimų ugdymą – per atitinkamam amžiaus tarpsniui skirtas priemones (žaislus, žaidimus), mokymąsi, pomėgio veiklas, bendravimą. Tyrėjai konstatuoja, kad globos namų auklėtiniams būdingas kalbos ir intelektualinės problemos, kas lemia pažintinių procesų susilpnėjimą, įvairius mokymosi, švietimo įstaigų lankymo sunkumus. Tyrimais daroma išvada, kad pagrindinė to priežastis yra veikiau pedagoginis apleistumas dėl pozityvių ir stabilių santykių su suaugusiais stokos nuo ankstyvos vaikystės, nei įgimti veiksniai ar fiziologiniai-anatominiai centrinės nervų sistemos pažeidimai (Peleckaitė-Markovienė ir Lazdauskas, 2012).

Bet kuriuo atveju čia svarbu įvertinti, *kas vaikui sekasi, kuo jis domisi, kokius jis turi polinkius, gebėjimus ir talentus, kiek globos namuose tam skiriama dėmesio, atliepiama į šiuos kognityvinius-pažintinius poreikius, kokia yra aplinka (pvz., kur ir kada vaikas žaidžia, mokosi?), kokie tam skirti žmogiškieji ir finansiniai ištekliai, priemonės*.

2. Vaiko ugdymo – mokymo poreikių užtikrinimas

Šiame punkte daugiau kreipiamas dėmesys į protinės - pažintinės raidos sritį – ugdymą (si) ir mokymą (si). Be to, kad globos namų vaikui gali kilti sunkumų mokymosi procese, įsisavinant dalykus, jam apskritai gali būti sunkiau integruotis mokykloje dėl išgyvenamos stigmos savo padėties atžvilgu. Toks vaikas gali turėti mokymosi spragų dėl nelankymo ar dėl mokyklų kaitos keičiant gyvenamąją vietą. Šiuo atžvilgiu svarbu įvertinti keliant *tokius klausimus: kaip vaikui sekasi mokykloje, kokie dalykai jam patinka, kas jam yra sunku, kokios yra mokymosi sąlygos globos namuose, kaip jam padedama rengti užduotis, kokios pagalbos vaikui reikia? Ir kt.* Bus svarbus ir bendradarbiavimas su švietimo įstaiga, kurią vaikas lanko, su pedagogais, kad šie atkreiptų dėmesį į vaiko poreikius ir padėtų tiek mokymosi, tiek ugdymo procese. Reikšmingą vaidmenį vaidina ir neformalaus ugdymo veiklos, padedančios ugdyti jo gebėjimus, pomėgius, o taip pat kurti santykius su pedagogais ir kitais vaikais. Vertinant atsižvelgiama ir į tai, *kiek globos namuose kreipiama dėmesio į neformalaus ugdymo užsiėmimus, kiek atliepiama į šį poreikį.*

3. Rengimas šeimai ir lytiškumo ugdymas

Mokslininkų teigimu, vaiko lyties tapatybė pradeda formuotis anksti – jau 1,5-3 gyvenimo metais vaikas mokosi priskirti save kokiai nors lyčiai. Nors lyčių skirtumai ir pastovumas pradedami suvokti vėliau, ankstyvoje vaikystėje vaikas supranta, kad jo lytis nekinta (berniukas netaps mergaite, ir atvirkščiai) (Navickas ir Vaičiulienė, 2010). Kiekvienas vaikas formuoja savo lytinę tapatybę santykyje su kitais, pirmiausia - su tėvais. Nuo maždaug 4 m. jis stengiasi save tapatinti su tos pačios lyties vienu iš savo tėvų, tačiau skirtingų lyčių dalyvavimas ir papildomumas yra svarbus visoje vaiko raidoje, ypač paauglystėje (Žukauskienė, 2013 ir kt.). Lyties tapatybės formavimas globos namuose augančių vaikų vyksta kitaip. Dėl turėtos patirties šeimoje šie vaikai gali turėti problemišką šeimos modelį, iškreiptą lyčių ir vaidmenų supratimą. Globos namuose jie tapatinasi su darbuotojais arba vaikais. Šioje sistemoje trūkstant vyrų, berniukams, vaikinams sudėtingiau tapatintis su savo lytimi. Todėl svarbu atsižvelgti, kaip kompensuoti šį poreikį.

Globos namų vaikai dažnai turi ankstyvus lytinius santykius, netvarkingą lytinį gyvenimą, anot tyrėjų (Peleckaitė-Markovienė ir Lazdauskas, 2012), globos įstaigose dažniau pasitaiko onanizmas, homoseksualumas. Čia keliamas klausimas, kiek ir kaip kreipiamas dėmesys lytiškumo ugdymui, vaiko išgyvenamoms problemoms lytiškumo klausimu. Pravartu atkreipti dėmesį į lytiškumo ugdymo esmę ir turinį, nes dažnai tai susiaurinama iki instrukcijų, kaip naudoti kontracetines priemones lytinių santykių metu. Tuo tarpu tai yra visuminis žmogaus ugdymas, apimantis tokias temas kaip žmogaus samprata ir orumas, kūno pažinimas, santykiai su savo ir priešinga lytimi,

konstruktyvus ir pagarbus bendravimas, draugystės ir meilės ryšiai, šeimos kūrimas, gyvybė, tėvystė ir motinystė ir kt. Mokykloje per Sveikatos, rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo programą (https://www.smm.lt/uploads/documents/darbo%20grupes/2%20Priedas_proj_po_galutinis.pdf) vaikai gauna informacijos šiais klausimais, tačiau neišvengiamai jie iškyla ir globos namuose. Tad šiame punkte svarbu *įvertinti, kaip atsakoma į vaiko poreikį rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymui, ar vyksta pokalbiai su vaiku, ar kartu su vaikais aptariamos meilės, draugystės, lytinių santykių, šeimos kūrimo, gyvybės temos? Kas apie tai kalbasi su vaikais, kokios tam naudojamos priemonės?* Dažnai ir patiems darbuotojams nėra drąsu ir patogiu apie tai kalbėtis, jie neturi kompetencijos šiose temose, nežino, kaip tą daryti, tad gali būti proga šiuos klausimus kelti darbuotojų kolektyve, ieškoti medžiagos, kreiptis pagalbos į specialistus, dalyvauti mokymuose ir kt.

4. Savarankiškumo gebėjimai ir jų ugdymas

Vaikų parengimas savarankiškam gyvenimui yra vienas iš esminių globos namų uždavinių, o kartu ir iššūkių (Raudeliūnaitė ir Gudžinskienė, 2018; Gudžinskienė, Raudeliūnaitė ir Uscila, 2017 ir kt.). Daugelį metų ši tema aptariama įvairaus lygio diskusijose iškeliant institucinės globos problemas, pabrėžiama, kad globos įstaigos geba užauginti vaikus, bet jų neparengia savarankiškam gyvenimui, integravimuisi į visuomenę. Globos įstaigoje augantis vaikas stokoja to, ką paprastai vaikas natūraliu būdu perima iš tėvų, mokosi šeimoje. Akivaizdu, kad socialinių įgūdžių ugdymui reikalingos sąlygos, o didelėse struktūrose jos yra nepakankamos, tad, ko gero, šis savarankiškumo ugdymo uždavinys didelėse institucijose yra apskritai sunkiai realizuojamas. Tačiau dabar, įsibėgėjus globos struktūrų pertvarkai ir didėjant BGN skaičiui, situacija iš esmės keičiasi, vaikai gali patirti namų aplinką, ugdyti buitinius ir socialinius įgūdžius – tvarkyti namus ir savo daiktus, prisidėti prie produktų pirkimo, maisto gaminimo, rinktis, pirkti reikalingus ir norimus daiktus bei priemones. Bet kuriuo atveju vaikų pasiruošimas savarankiškam gyvenimui yra sudėtingas, daug resursų ir pagalbos reikalaujantis procesas (Skiečiuvienė, 2021). Svarbu atsižvelgti, kad savarankiškumo ugdymui reikalingas dėmesys – atskiras laikas ir užduotys, darbas su vaikų grupe, bet ir individualus darbas su konkrečiu vaiku, pokalbiai. Vaiko savarankiškumas vystosi palaipsniui ir kompleksiskai, tiek per bendro pobūdžio veiklas, skirtas visapusiškam vaiko ugdymui, tiek per labiau specifines, orientuotas į specialių gebėjimų bei įgūdžių įsisavinimą. Suprantama, reikalavimai vaikams diferencijuojami atsižvelgiant į vaiko amžių, brandą, gebėjimus ir patirtis. Kartu gyvenantiems skirtingo amžiaus vaikams per individualias veiklas (savitvarką, higienos įgūdžius, aprangą ir jos priežiūrą ir kt.) ir bendras veiklas (tvarkymąsi, maisto produktų pirkimą ir gamybą, estetikos įgūdžius ir etiketo mokymąsi ir kt.) bus proga mokytis ne tik iš darbuotojų, bet ir

vieni iš kitų. Globos namų auklėtiniams stokoiant atsakomybės ir taupumo įgūdžių, svarbus taip vadinamo finansinio raštingumo mokymasis (orientavimasis kainose, gebėjimas planuoti pirkinius, turimų dienpinigių paskirstymas). Vyresniems vaikams svarbūs pokalbiai apie mokymąsi, profesijos pasirinkimą. Vaikams nuo 15-16 m. bus aktualūs klausimai ir įgūdžiai, susiję su savarankišku gyvenimu, išėjus iš globos namų: ne tik apie mokymąsi ir studijas, profesijos pasirinkimą, bet ir būstą, mokesčius, banko paslaugas, kontaktus su sveikatos priežiūros, socialinės paramos ir kitomis įstaigomis, Užimtumo tarnyba ir kt. Vaiko situacijos vertinimo anketoje pateikti *klausimai padės įsivertinti, kiek dėmesio skiriama vaiko/jaunuolio rengimui savarankiškam gyvenimui, kokie būdai tam naudojami.*

5. Saugaus elgesio įgūdžiai ir jų ugdymas.

Šiame punkte norėta atskirai įvertinti saugaus elgesio įgūdžių ugdymo poreikius, turint galvoje, kad globojamiems vaikams iškyla daugiau sunkumų vertinant pasirinkimus ir galimus pavojus, veikiant savarankiškai. Išskiriamos tokios sritys kaip vaiko *elgesys namuose, naudojant buitinę techniką ir priemones (elektra, dujos, degtukai ir pan.), gatvėje, naudojantis transportu*; čia galima įtraukti ir *kontaktų užmezgimą gyvai ir virtualioje erdvėje - kiek tie kontaktai patikimi ir saugūs?* Gali būti, kad vaikai nesidalina šia informacija su darbuotojais, bet visada galima kelti tuos klausimus, surasti būdų apie tai kalbėti.

Kita jautri ir daug iššūkių kelianti sritis globos namuose - *žalingi įpročiai ir priklausomybės, jų prevencija.* Žinoma, kad „kovoti“ su vaikų žalingais įpročiais ar jau išsivysčiusiomis priklausomybėmis yra itin sudėtinga. Reikalinga speciali kompetencija padėti tokiems vaikams. Tačiau yra svarbu ir kelti klausimus, kalbėti apie tai ne tik su vaikais individualiai ir grupėse, bet ir su kolegomis, galbūt ir su kitų globos namų darbuotojais - rengti bendras diskusijas. *Kokia pozicija vaikų rūkymo, alkoholio, kvaišalų vartojimo atžvilgiu? Kaip tai sprendžiama jūsų globos namuose?* Prevencijos veiksmingumas kelia klausimų, suprantama, kad neužtenka formalios informacijos, paskaitų apie žalingus įpročius, vartojimo pasekmes, saugojimosi galimybes. Dažnai vaikai į tai reaguoja gynybiškai, vertina kaip nuobodų moralizavimą. Tad ir čia reikia ieškoti patrauklių būdų, svarbu į diskusijas įtraukti pačius vaikus, išgirsti, ką jie mąsto, kaip jie mato šias problemas. Ir nenuvertinti to, kad konstruktyvios ugdomosios veiklos, vaiko užimtumas, pozityvūs santykiai su suaugusiais yra pirminė bet kokių žalingų įpročių prevencija.

III. VAIKO EMOCINĖ RAIDA

1. Vaiko elgesys ir emocijos, gebėjimas jas reikšti

Kaip žinoma, vaiko emocinių ryšių ir prieraišumo formavimas prasideda dar kūdikystėje, nuo vaiko gimimo, per santykius su motina ir kitais suaugusiais, kurie rūpinasi vaiku, ir tęsiasi tolesniuose raidos etapuose, išgyvenant skirtingus amžiaus tarpsnius. Tyrėjų teigimu, globos namuose gyvenantiems vaikams, daugiau nei gyvenantiems šeimose, pasireiškia įvairios psichologinio pobūdžio problemos – padidėjęs nerimas, stresas, agresyvumas, ūmumas, nesusilaikymas, emocinis šaltumas, pasyvumas, depresija ir kt. Jie gali jausti emocinį santykių badą ir dėl to visokiais būdais siekti jį patenkinti. Daug įtakos gali turėti buvusi vaiko raida, patirtis (Peleckaitė-Markovienė ir Lazdauskas, 2012). Svarbu, kad vaikai galėtų reikšti savo emocijas, pyktį, nerimą, baimes, tuo pasidalyti su suaugusiais, kartais čia bus reikalingas paprasčiausias pasikalbėjimas, nuraminimas, problemos įvardinimas, kartu ir mokymas tinkamų emocijų raiškos būdų, jų valdymo. Vertinant šią sritį, *reikia įvardinti vaiko emocijas ir elgesį, jų raišką, nepamirštant kelti klausimų ir prielaidų apie vaiko emocijų ir raiškos būdų galimas priežastis.*

2. Vaiko emocinių poreikių užtikrinimas (per santykius, veiklas, teikiamą pagalbą)

Šiame punkte tarsi tęsiamas 1 punkto vertinimas, *pažymint, kokiais būdais užtikrinami emociniai vaiko poreikiai.* Kaip žinia, globojamo vaiko prieraišumo problemas kompensuoti, koreguoti gali būti sunku, tam reikia daug kantrybės ir kūrybiškumo - formuojant tikslingas užduotis ir veiklos formas, metodus, kartais labai individualiais būdais, kad vaikas būtų atpratintas nuo ydingų įpročių ir įsitrauktų į naujas veiklas. Ir čia svarbu pradėti nuo kontakto, santykio su vaiku kūrimo. Geras kontaktas, šiltas, nuoširdus bendravimas gali sušvelninti deprivacijos pasekmes. Tai gali padaryti visi su vaiku dirbantys specialistai - socialiniai darbuotojai, pedagogai, psichologai ir psichoterapeutai, gydytojai. Per santykį su specialistais vyksta vaiko socioterapijos procesai, rengiantys vaiką socialinei integracijai (Peleckaitė-Markovienė ir Lazdauskas, 2012).

3. Vaiko savivertė ir jos formavimo prielaidos (santykiai su suaugusiais ir bendraamžiais, vaiko autoritetai, kompetencijų ir sėkmės vertinimas, domėjimasis kino, knygų personažais ir kt.).

Savivertė yra labai svarbus žmogaus asmenybės, emocinės būklės rodiklis, veidrodis, paprastai formuojamas santykių su suaugusiais, vaikui pertiekiančių teigiamą jo vertinimą, dėka. Vaikams, patyrusiems nesaugų prieraišumą, paprastai būdinga menka savivertė ir jos požymiai yra susiję su dėmesio siekimu agresyviu ar destruktiniu elgesiu, kitų žeminimu ir kaltinimu, gynybine pozicija, situacijų provokavimu, taisyklių nesilaikymu ir kt. Tačiau ne visi vaikai iš nepalankios šeimos aplinkos ar netekę tėvų globos turi menką savivertę. Kai kurie iš jų būna psichologiškai atsparūs,

atviri ir pasirengę keistis (Globėjų ir įtėvių rengimo programa GIMK, 2008). Vaiko su menka saviverte nuostatas keisti labai sudėtinga, bet yra įmanoma ir visada verta bandyti. Globos namų darbuotojai taip pat gali daug prisidėti, kad keistūsi vaiko savęs vertinimas. Kaip nurodoma GIMK programoje, vaiko savivertei formuoti svarbios šios sąlygos:

- *Priklausymo jausmas.* Dėl nepalankios šeimos aplinkos ir santykių su artimais asmenimis globojami vaikai gali būti neišvystę priklausymo kitiems arba šis priklausymo jausmas yra sutrikęs. Šis jausmas pirmiausia stiprinamas dirbant su vaiko šeima (jei ji yra ir įmanoma su ja palaikyti ryšius), ir teigiamai ją vertinant; palaikant vaiko ryšius su kitais svarbiais asmenimis – susijusiais giminystės ir ne giminystės ryšiais, vaikui dalyvaujant įvairioje ugdomojoje veikloje.
- *Suvokimas, kad esi nepakartojamas.* Tai yra vaiko skirtingumo ir unikalumo pripažinimas. Kiekvienas yra savitas ir nepakartojamas, kiekvienas turi savyje kažką ypatinga, taigi ir konkretus vaikas turės kažkokių individualių, originalių bruožų, gebėjimų, pomėgių. Jų pastebėjimas ir įvertinimas iš suaugusiųjų pusės vaike gali didinti pasitikėjimo jausmą.
- *Pasitikėjimas savo jėgomis.* Tai yra susiję su pasitikėjimu savo kompetencijomis, sprendimų priėmimu, gebėjimu rizikuoti ir prisiimti atsakomybę. Tai galima skatinti sudarant galimybes pajusti pasitikėjimą savo jėgomis, ugdant savarankiškumą, skatinant rizikuoti, giriant už pasiekimus, nors ir menkus, kurti progų, kad vaikas prisiimtų atsakomybes, padrašinti, jei kažkas nepasisėkė („Nieko tokio, kad nepavyko, svarbu, kad tu stengeisi...“).
- *Geras pavyzdys.* Pirmiausia tai yra pažįstami žmonės, autoritetai, kuriais vaikas nori sekti. Tai paprastai yra stiprios savivertės pavyzdžiai, pamokantys, perteikiantys vertybes. Svarbu atsižvelgti, ar jie tikrai vaikui yra autoritetai, padedantys augti, o ne neigiami lyderiai, į kurių įtaką gali patekti vaikas. Kartu reikia nepamiršti, kad globojamų vaikų ugdyme dalyvaujantys žmonės jiems yra įtakingi, tad svarbu būti lojaliems ir sau bendraujant su vaikais (pvz., nebūsime lojalūs, jei drausime vaikams vartoti keiksmažodžius, o patys sau tai leisime, ir kt.). Geri vaiką ugdantys pavyzdžiai yra knygų, filmų personažai. Gali būti proga apie tai su juo kalbėtis, padėti jam tai įvertinti.

Taigi pildant šį punktą reikia pažymėti, *kokia, jūsų nuomone, yra vaiko savivertė, kokiais būdais globos namuose sprendžiamas savivertės formavimo, stiprinimo poreikis.*

4. Vaiko tapatybės formavimo poreikis ir jo tenkinimas (vaiko istorija, „Gyvenimo knyga“, santykiai su biologine šeima, gelminiai klausimai apie save patį, gyvenimo prasmę ir pan.).

Pravartu turėti galvoje, kad žmogaus tapatybė formuojama nuo pat ankstyvos vaikystės, tai yra susiję su klausimais apie save, požiūrį į save, egzistencines prasmes, ir tai turi įtakos savęs priėmimui, užtikrintumui, pasitenkinimui gyvenimu. Tapatybės pagrindus pirmiausia formuoja žmogaus ištakos, genialogija, tapatinamasis su savo šeima, ištakomis. Globos namuose gyvenančių vaikų ryšiai su biologine šeima paprastai yra silpni, sužeisti, sutraukti, vaikas gali turėti neigiamų jausmų savo ištakų atžvilgiu, tad tai galimai turės įtakos ir vaiko tapatybei. Anot tyrėjų (Pileckaitė-Markovienė ir Lazdauskas, 2012), išsiskyrimas su šeima sukelia ne tik prisirišimo santykių sutrikdymą, bet ir socialinio statuso bei psichologinės būsenos pokyčius. Tačiau svarbių vaikui ryšių su kitais žmonėmis išsaugojimas, priimtinių įpročių, asmeninių, ypač primenančių artimuosius, daiktų išsaugojimas, vaiko gyvenimo istorijos atkūrimas („Gyvenimo knygos“ sudarymas naudojant vaiko nuotraukas, piešinius, faktų įrašus) gali iš dalies mažinti netekties skausmą ir padėti formuojantis tapatybei (Ten pat).

Pravartu turėti galvoje ir tai, kad asmens tapatybė yra daugiasluoksni, siekia ir santykius su platesne aplinka – su priklausymu grupei, komandai, bendruomenei, regionui, kuriame gyvenama, šaliai. Tad ir šie aspektai bus svarbūs formuojant ir stiprinant vaiko tapatybę.

Vertinant šią sritį bus svarbu atsakyti *į klausimą, koku būdu globos namuose atsižvelgiama į vaiko tapatybės formavimo poreikį, kaip šis poreikis yra tenkinamas.*

IV. VAIKO SOCIALINĖ RAIDA

Kaip sakyta, vaiko tapatybę, o taip pat ir asmenybę kuria santykiai, per tai vystosi žmogaus socialumas, klojami gebėjimo būti visuomenėje pagrindai. Globos namuose gyvenančių vaikų sužeistumas gali turėti įtakos jų raidai, elgesiui, socializacijai. Šiems vaikams iškyla sunkumų kuriant bei palaikant santykius su suaugusiais ir savo bendraamžiais. Nesugebėjimas emociškai bendrauti, bendravimo įgūdžių neturėjimas, – tai taip pat globojamų vaikų charakteristikos (Pileckaitė-Markovienė ir Lazdauskas, 2012).

1. Vaiko gebėjimas bendrauti, santykiai su biologine šeima ir jų palaikymas

Globojami vaikai savo tėvų atžvilgiu gali išgyventi prieštarigus jausmus – prielankumą, pyktį, neapykantą, baimes, kaltę, gėdą, nusivylimą. Vaikui dažnai yra sunku pačiam tvarkytis su tokiais jausmais, o taip pat ir palaikyti santykius su savo artimaisiais. Apie išgyvenamus sunkumus jis gali vengti kalbėti, bet tai gali prasiveržti probleminiu elgesiu, pykčio projekcijomis į kitus žmones, pvz., darbuotojus ar vaikus. Dažnai pasitaikanti specialistų klaida manyti, kad globojamas vaikas „neapkenčia savo tėvų“. Iš tikrųjų vaikas, neigiamos vaiko nuostatos tėvų atžvilgiu reiškia, kad vaikas užstrigo ūmioje netekties išgyvenimo fazėje ir tai trukdo tolesniam jo augimui, santykių su kitais kūrimui ((Peleckaitė-Markovienė ir Lazdauskas, 2012). Vaikui gali padėti psichologo konsultacijos, psichoterapija, tačiau ir šalia vaiko esantiems specialistams svarbu padėti jam išsakyti jausmus, išklausyti jo išgyvenimus, kai ir kiek įmanoma, padėti palaikyti ryšius su tėvais.

Vaikui yra svarbūs ryšiai ir su kitais artimais giminaičiais – broliais ir seserimis, seneliais. Kokie bebūtų tie ryšiai, tai yra vaiko istorijos, jo ištakų dalis. Globos namuose gyvenančių vaikų socialinis tinklas paprastai nėra platus, tačiau svarbu turėti galvoje ir tai, ar yra ir kitų giminaičių, su kuriais vaikui svarbu palaikyti ryšius (tetos ir dėdės, pusbroliai, pusseserės), arba kitų svarbių asmenų (krikšto tėvų, buvusių namų kaimynų ir kt.), ypač jei tie ryšiai buvo palaikomi prieš vaikui ateinant į globos namus. Taigi vertinant šią sritį, keliamas klausimas, *kokie yra ryšiai su vaiko šeima ir gimine, kaip jie palaikomi, kas padeda juos palaikyti?*

Jei vaikas yra laikinai globojamas ir siekiama jo grįžimo į šeimą, į darbą su tėvais įsitrauks atvejo vadybininkai, bendradarbiaus VTA specialistai. Šiose situacijose bus svarbu įvertinti vaiko santykį su tėvais, jo požiūrį apie grįžimą į šeimą. Jei vaikas rengiamas įvaikinti nacionaliniu ir/ar tarptautiniu būdu, globos namuose turi vykti vaiko parengimas įvaikinimui atsižvelgiant į jo amžių ir brandą.

2. Vaiko gebėjimai bendrauti, santykiai su globos namų darbuotojais, savanoriais

Šiame punkte vertinamas vaiko bendravimas su globos namų darbuotojais, savanoriais. Darbuotojai ir savanoriai vaikui yra svarbūs žmonės - atlieka ne tik vaiko priežiūros ir ugdymo užduotis, bet vaikams duotuoju laikotarpiu atstoja tėvus ir kitus artimus žmones (suprantama, be pretenzijos juos pakeisti). Tyrimų duomenimis, vaikai globos įstaigose retai linkę užmegzti ryšį su personalu ((Peleckaitė-Markovienė ir Lazdauskas, 2012). Nestebina, jei vaiko bendravimas su šiais suaugusiais yra sudėtingas, priešiškas, - šie santykiai vyksta artimoje fizinėje tikrovėje, yra įtraukiantys, reiklūs, nes kelia ugdymo ir atsakomybės užduotis, primena santykius su tėvais.

Kuriant santykius su vaikais reikės investuoti daug laiko ir kantrybės, ieškoti kūrybiškų priedų (sugalvoti būdus, veiklas ir pan.), o taip pat ir struktūruoti santykius, nustatyti ribas probleminio elgesio ar stipraus emocinio prisirišimo atvejais. Kaip anksčiau sakyta, globos įstaigoje gyvenantiems vaikams pasireiškia vadinamasis emocinis badas: jie gali lengvai megzti kontaktą su bet kuriuo žmogumi, ateinančiu į įstaigą, tačiau tai yra situacinio asmenybinio bendravimo forma ((Peleckaitė-Markovienė ir Lazdauskas, 2012) ir nereiškia, kad jie esmingai prisiriša, sukuria santykį. Apskritai pasakytina, kad santykiuose su tokiais vaikais, suaugusieji turi būti atidūs, imtis iniciatyvos, neturėdami lūkesčio, kad vaikas tuo pačiu atsakys.

Vertinant keliami klausimai apie vaiko ryšių kūrimo gebėjimus, santykius ir jų pobūdį, o taip pat ir darbuotojo bei savanorio pastangas kurti santykį su vaiku: ar vaikas užmezgė ir palaiko santykius su kažkuo iš specialistų ir/savanorių, kokie tie santykiai yra? Su kuo yra artimesni, šiltesni, o su kuo yra sudėtingi? Kaip kuriami santykiai, kur vyksta bendravimas (per pokalbius, bendrą veiklą)? Kokia santykių dinamika (kaip jie keičiasi)?

3. Socialiniai santykiai su globos namuose gyvenančiais vaikais

Dažnai biologiniai broliai/seserys globos namuose gyvena kartu, tačiau ir kiti, ne giminytės ryšiais susiję vaikai globos namuose gyvena tarsi vienos šeimos broliai ir seserys. Visgi neretai gyvenimas globos namuose toli gražu neprimena broliškų santykių. Vaikų tarpusavio santykiai gali būti emociškai įtraukūs, tačiau problemiški, skurdūs turinio ir emocijų prasme, vaikai gali žiauriai elgtis su savo bendraamžiais ir jaunesniaisiais. Tai vyksta dėl daugelio veiksnių, nerealizuoto meilės ir pripažinimo poreikio, nestabilios emocinės padėties (Peleckaitė-Markovienė ir Lazdauskas, 2012). Šiame punkte svarbu *vertinti, koks vaikas yra santykiuose su kitais vaikais, su kuo iš globos namuose gyvenančių vaikų santykiai yra pozityvūs, artimi, su kuo vaikui sunku bendrauti, galbūt iš jo tyčiojamas, jis yra skriaudžiamas, patiria smurtą, arba pats smurtauja, destruktiviai elgiasi.*

4. Vaiko integracija į socialinę aplinką už globos namų ribų:

Vaiko socialumą apibūdina ir jo kuriami santykiai ir už globos namų ribų – vaikų darželyje, mokykloje, neformalaus ugdymo užsiėmimuose, socialinės paramos ir sveikatos įstaigos, lankantis pas specialistus. Čia taip pat svarbu *vertinti, kokie yra vaiko ryšiai, koks jų pobūdis, ar yra pozityvių, vaikų palaikančių, jį kuriančių ryšių su suaugusiais ir bendraamžiais, kokiu būdu vyksta bendravimas (pvz., ar bendraamžiai gali lankytis globos namuose?).*

5. Draugystės ir romantiniai santykiai

Vaikui svarbios draugystės su bendraamžiais, o nuo ankstyvos paauglystės tampa aktualūs ir romantiniai santykiai. Dažnai suaugusiems jie kelia neaiškumų, baimių, nepasitikėjimo. Čia svarbu atsakyti į klausimus apie šių santykių pobūdį ir dinamikas: kokie tai yra vaiko santykiai, kaip jie mezgami, kiek vaikui svarbūs, kokią įtaką jam daro, kaip vaikas juos palaiko, kur susitinka, ar turi galimybės atsivesti savo draugus į globos namus? Su kuo vaikas dalinasi, ar apie tai kalbasi su darbuotojais? Kaip į tuos santykius reaguojama, ar su vaikais apie tai kalbama, teikiami patarimai, ir pan.?

V. VAIKO MORALINĖ RAIDA

1. Vaiko moralinio (vertybinio) ugdymo poreikio užtikrinimas

Moralė – žmogaus elgesį reguliuojančios normos ir principai (Navickas ir Vaičiulienė, 2010), takoskyra tarp to, kas yra gera ir netinkama, destruktivu. Per moralės normų perteikimą vaikas supranta, kad tikrovėje egzistuoja ne tik jis, bet yra tam tikros taisyklės, kurios žmonėms padeda gyventi kartu, susitarti, ir kad pravartu jų laikytis. Paprastai pozityvūs elgesio modeliai, vertybės perduodamos ir įsisavinamos šeimoje. Kaip teigia autoriai (Ten pat), taip vadinama išorinė moralė, suaugusiųjų patarimai, pastabos, drausminimas, tampa vidine savastimi, internalizuojami. Globos namų vaikai šiuo atžvilgiu gali turėti rimtų trūkumų, nes daugelis neturėjo tėvų tinkamo pavyzdžio, buvo skriaudžiami tėvų ar kitų asmenų, todėl gali turėti neigiamą supratimą apie tai, koks elgesys yra geras ir koks netinkamas, neišugdę atsakomybės, įsipareigojimų laikymosi įgūdžių. Kita vertus, svarbu turėti galvoje ir tai, kad moralė nėra moralizavimas. Taigi čia *keliama klausimai apie vertybių ugdymą, kaip padaryti, kad tai nebūtų moralizavimas, formalios instrukcijos, bet įdomus, patrauklus būdas ugdyti moralinę (vertybinę) laikyseną, mokytis vertinti tikrovę, faktus, įvykius.* Galbūt tam bus naudingos kūrybinės veiklos ir priemonės – filmų peržiūros ir aptarimai, išvykos, išorinės edukacinės veiklos ir pan.

2. Vaiko gebėjimas laikytis globos namų vidaus taisyklių, susitarimų, bendravimo kultūra, atsakomybės jausmas ir jo ugdymas.

Kalbant apie vaiko emocinę ir socialinę raidą buvo akcentuoti globos namų vaikų bendravimo sunkumai, santykių skurdumas. Vienas iš sudėtingų klausimų ir dilemų – taisyklių, susitarimų globos namuose laikymasis, vaikų atsakomybės trūkumas ir jos ugdymas. Kaip šie klausimai sprendžiami globos namuose? *Kiek ir kokios yra taisyklės, kokios vaikų pareigos, kaip sprendžiama, kai vaikas nesilaiko susitarimų (pvz., negrįžta namo laiku arba negrįžta nakvoti,*

neatlieka pareigų, neteisingai naudoja globos namų turtą ir t.t.). Ar yra kreipiamas dėmesys sudaryti sąlygas vykdyti įsipareigojimus, lavinti atsakomybes, ar taikomos skatinimo priemonės, kokios jos yra? ar yra naudojami pagyrimai? Kokios yra drausminimo priemonės (pvz., tam tikros papildomos užduotys, naudojimosi kompiuteriu ribojimas)? Ar sprendžiamos dilemos, kaip padaryti, kad taisyklių laikymasis, paklusnumas nebūtų formalus, mechaniškas, o taptų vidine kontrole, savireguliacija?

Taisyklės kuria tam tikrą išorinę ir vidinę tvarką vaikui, bet ir suaugusiam, formuoja tam tikrą struktūrą, padeda augti. To ypač reikalingi globojami vaikai. Ekspertų teigimu, tam, kad taisyklės būtų veiksmingos, jų turi būti nedaug, jos turi būti tikslios ir atitikti vaikų poreikius (Aliora, 2003). Čia bus proga reflektuoti ir darbuotojų laikyseną, kaip elgiamasi vienu ir kitu atveju, kiek ir kaip vertinant, priimant sprendimus ir santykiyje su vaiku keliami *klausimai apie galimas vaikų elgesio, emocijų raiškos, reakcijų priežastis*. Ir šiuo atžvilgiu pirminė užduotis ir atskaita bus santykio su vaiku kūrimas, vaiko įtraukimas į susitarimų, taisyklių kūrimą bei aptarimą.

3. Empatiško rūpinimosi kitais ugdymas

Empatijos, rūpinimosi kitais jausmas yra prigimtinis, bet ir ugdomas, nėra savaiminis, gali būti ir nepriimtinas, atmestinas. Tai nėra vienoda visiems. Vaikui, bet ir suaugusiam, yra būdingas egocentiškumas, o empatijos ugdymas paprastai vyksta natūraliai šeimose, bendraujant, besąlygiškai rūpinantis vieni kitais, suteikiant galimybę pajusti meilę ir supratimą, daugiau per santykius, pavyzdžius nei per kalbėjimą. Kaip tai yra globos namuose? Vaikai patys dažnai yra patyrę iš artimų žmonių skriaudą, atmetimą, nepriežiūrą, jiems yra sunku priimti, rūpintis savimi ir kitais, mylėti save ir kitus, įvertinti ir išreikšti dėkingumą žmonėms. *Ar globos namuose kreipiamas dėmesys vaiko empatijos ugdymui, ar vaikams yra suteikiamos galimybės rūpintis kitais, galbūt su jais atliekamos kažkokios savanoriškos/karitatyvinės veiklos, taip vadinamas visuomenei naudingas darbas, pagaliau, gal jie turi galimybę prižiūrėti gyvūnus?*

Vertinant pastebima, kaip vaiko poreikių sritys yra glaudžiai tarpusavyje susijusios, persipina. Čia svarbu atkreipti dėmesį, kad kiekviena poreikių sritis turi išskirtinių požymių, nukreipta į tam tikrų savybių, gebėjimų ugdymą.

Kaip minėta, anketa baigiama pažymint vertinimą atlikusius darbuotojus ir kitus vertinimo dalyvius, jei pildyta ranka, siūlytina, kad dalyvavusieji dokumentą pasirašytų, yra nurodomos vertinimo datos, pažymint ir atnaujinimo laikotarpius.

Naudota literatūra:

Aceti, E. (2006). Pamatiniai žmogaus poreikiai, sunkumų išgyvenimas ir ugdomasis santykis. Parama šeimai: subsidiarumo patirtys. Vaikų palikimo prevencija Lietuvoje. Metodinė priemonė. L. Gvaldaitė (sudaryt.). Vilnius: Ciklonas.

Alliora, F. (2003). Vaikų lūkesčiai ir poreikiai. *Ugdyti kiekvieną vaiką šeimoje ir visuomenėje. Socialiniams darbuotojams skirtų seminarų medžiaga*. Vilnius: Katalikų pasaulis.

Čekuolienė, D. (2008). *Prieraišumas: teoriniai aspektai, tyrimai, intervencija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Globėjų ir įtėvių rengimo programa GIMK (2008). Metodinė medžiaga.

Gudžinskienė V., Raudeliūnaitė R. ir Uscila R. (2017). Socialinių darbuotojų patirtys rengiant vaikus savarankiškam gyvenimui bendruomeniniuose vaikų globos namuose. *Pedagogika*, 125 (1) 158-174.

Legkauskas, V. (2013). *Vaiko ir paauglio psichologija*. Vilnius: Vaga.

Navickas, V. ir Vaičiulienė, A. (2010). *Žmogaus raidos psichologija. Vadovėlis aukštųjų mokyklų studentams*. Vilnius: Versus Aureus leidykla.

Pileckaitė-Markovienė, M. ir Lazdauskas, T. (2007). *Šeima ir tėvų globos netekusio vaiko raida*. Vilnius: Vaga.

Purvis, K. B., Cross, D.R. Sunshine, W. L. (2019). Ryšys su vaiku. Kaip kurti pasitikėjimu grįstus santykius. Vilnius: Vaga.

Raudeliūnaitė, R. ir Gudžinskienė, V. (2018). The development of social skills of young people living in community care homes. *Special Pedagogy, Social Pedagogy*, 3, 368-377. Prieiga per internetą: file:///C:/Users/ASUS/Downloads/3184-4481-1-PB%20(1).pdf

Skiečiuvienė (2021) Likusių be tėvų globos vaikų rengimas savarankiškam gyvenimui bendruomeniniuose vaikų globos namuose. Magistro baigiamasis darbas. Vilnius: Mykolo Riomerio universitetas.

Zbarauskaitė, A. (2010) *Prieraišumas: iššūkiai ir galimybės globojant vaiką ar paauglį*. Vilnius: Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba.

Zbarauskaitė, A. (2012) Pagalba vaikui: prierašumo teorijos perspektyvai. *Šeima: problemų šaltinis ar ištekliai? Socialinės pagalbos šeimai galimybės*. Metodinė priemonė. L. Gvaldaitė (sudaryt.), Vilnius: SOTAS.

Žukauskienė, R. (2012). *Raidos psichologija: integruotas požiūris*. Vilnius: Margi raštai.

Teisės aktai ir kiti dokumentai:

Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas 2007 m. Nr. A1-4 „Dėl socialinės globos normų aprašo patvirtinimo“, galiojanti suvestinė redakcija nuo 2021-06-03.

Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakymas 2016 m. Nr. V-941 „Dėl sveikatos ir lytiškumo ugdymo bei rengimo šeimai bendrosios programos patvirtinimo“.

Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 33-807, galiojanti suvestinė redakcija nuo 2021-03-01.

Vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba (2021). Apie GIMK programą. Prieiga per internetą: <https://vaikoteises.lt/veiklos-sritys/vaiko-globa-rupyba-ir-ivaikinimas/globeju-ir-iteviu-mokymas/apie-gimk-programa.html>

Parengė: dr. Lijana Gvaldaitė, Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto Sociologijos ir socialinio darbo instituto docentė